

N Á R O D O P I S N Á

l'eu'ne

1/2019

AUTOŘI STUDIÍ A ČLÁNKŮ NR 1/2019:

Doc. dott. Giuseppe MAIELLO, Ph.D. et Ph.D., působí na Vysoké škole finanční a správní v Praze a na vysoké škole Humanitas ve Vsetíně. Mezi jeho zájmy patří i dějiny italské demoeoantropologie se zvláštním zřetelem k neapolské i obecně jihoitalské lidové kultuře. **Kontakt:** Giuseppe.Maiello@seznam.cz

PhDr. Jiří WOITSCH, Ph.D., působí v Etnologickém ústavu AV ČR, od roku 2011 jako vedoucí Oddělení historické etnologie, od roku 2018 je ředitelem ústavu. Zabývá se tradičním zemědělstvím, lesnictvím a rukodělnou výrobou v širším kontextu interdisciplinárního výzkumu vztahu člověka k přírodě v minulosti, dále teorií a metodologií etnokartografie a dějinami české a evropské etnologie. **Kontakt:** jiri.woitsch@post.cz

Doc. PhDr. Alexandra BITUŠÍKOVÁ, CSc., působí na Katedře sociálních studií a etnologie Filozofické fakulty Univerzity Mateja Bela v Banské Bystrici. K jejímu dlouhodobému vědeckému zájmu mj. patří přeměny města v období postsocialistické transformace v širokých perspektivách globálního vývoje měst. **Kontakt:** alexandra.bitusikova@umb.sk

Mgr. Jaroslav ŠOTOLA, Ph.D., vystudoval historii a filozofii na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci a historickou antropologii na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze. Od roku 2010 působí na Katedře sociologie, andragogiky a kulturní antropologie FF UP v Olomouci. Zabývá se tématem sociální mobility Romů, vztahem mezi etnicitou a mocí a konceptualizací rasismu. **Kontakt:** jaroslav.sotola@upol.cz

Mario RODRÍGUEZ POLO, Ph.D., studoval slovanskou filologii a sociokulturní antropologii na Universidad Complutense v Madridu. Od roku 2013 působí na Katedře sociologie, andragogiky a kulturní antropologie Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Mezi oblasti jeho odborného zájmu patří témata migrace, sociálních hnutí a marginalizace. **Kontakt:** mario.rodriguez@upol.cz

Doc. PhDr. Ivan MURIN, Ph.D., působí na Univerzitě Mateja Bela v Banské Bystrici a od roku 2005 jako externí pedagog na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze. Zabývá se výzkumem transmise kultury a kulturního dědictví v lokálních společenstvích a etnografickou metodologií. **Kontakt:** ivan.murin@umb.sk

Doc. Gergely AGÓCS, Ph.D., je vědeckým pracovníkem budapeštského Domu tradic (Hagyományok Háza). Přednáší folkloristiku, etnomuzikologii a romologii na Pedagogické fakultě Debrecínské univerzity. Jeho badatelská činnost se týká především lidové hudební tradice a další folklorních projevů etnik karpatského prostoru, resp. turkojazyčných národů severního Kavkazu. **Kontakt:** agocs.gergely@hagyomanyokhaza.hu

Prof. PaedDr. et Mgr. Miroslav VANĚK, Ph.D., je ředitelem Ústavu pro soudobé dějiny, AV ČR, v. v. i. Specializuje se na moderní české dějiny, především na období československého socialismu, se zvláštním důrazem na mladou generaci, včetně studentských a ekologických hnutí, disidentů, politických komunistických elit a dělníků i na metody orální historie. **Kontakt:** vanek@usd.cas.cz

Národopisná revue vychází v tištěné černobílé podobě; pdf verze s barevnými fotografiemi jsou od roku 2016 zveřejněny na internetových stránkách časopisu v sekci Archiv <<http://revue.nul.k.cz/obsah-cisel-archiv.html>>.

N Á R O D O P I S N Á

l'oune

1/2019

OBSAH

Studie k tématu Národní školy v etnologii a folkloristice

K vývoji italské folkloristiky a etnografie: od renesančních sbírek lidové slovesnosti k pozitivismu (<i>Giuseppe Maiello</i>)	3
Vlastní cestou? Švýcarská etnologie v 19. a první polovině 20. století (<i>Jiří Woitsch</i>)	15
Urbánnoetnologický výzkum na Slovensku v 21. století: reflexie a výzvy (<i>Alexandra Bitušíková</i>)	30
Reprezentace romské jinakosti: reflexe konstruování objektu českých sociálních věd (<i>Jaroslav Šotola – Mario Rodríguez Polo</i>)	44
Aplikovaná folkloristika v Maďarsku, na příklade Táncház – módszer (<i>Ivan Murín – Gergely Agócs</i>)	56

Ostatní studie a materiály

Od Sta studentských revolucí ke Stu studentským evolucioním. K metodě prvního longitudiálního projektu české orální historie (<i>Miroslav Vaněk</i>)	65

Proměny tradice

Svatý jede dědinů aneb o proměnách mikulášské obchůzky v Lužné (<i>Jana Poláková – Milada Fohlerová</i>)	72

Ohlédnutí

Bernardino de Sahagún a počátky antropologie v Mexiku (k 520. výročí narození) (<i>Oldřich Kašpar</i>)	76
Václav Pletka (22. 2. 1919 Brno – 23. 5.1997 Praha) (<i>Marta Toncrová</i>)	78

Společenská kronika

O jedné Slovence v Čechách a na Moravě aneb k jubileu Soni Švecové (<i>Josef Kandert</i>)	80
První generace etnografů studujících Romy v českých zemích a na Slovensku: Eva Davidová 1932–2018 (<i>Zdeněk Uherek</i>)	81
Za Karlem Pavlišťikem (<i>Lucie Uhlíková, Jan Krist, Josef Jančář, Zuzana Malcová, Juraj Hamar</i>)	83

Výstavy

Výstava k 90. výročí dostavby mostu v Bechyni (<i>Marta Ulrychová</i>)	88
Výstava Spříznění volbou v pražském Klementinu (<i>Marta Ulrychová</i>)	88

Konference

Dvě konference spolku Genius loci českého jihu v Přešticích a Rokycanech (<i>Marta Ulrychová</i>)	90
Od demokratizácie k demokracii: orálna história vo výskume súčasných dejín (<i>Hana Hlôšková – Monika Vrzgulová</i>)	91

Festivity, přehlídky

9. Celostátní přehlídka choreografií folklorních souborů – Tvůrčí taneční dílna 2018 v Jihlavě (<i>Dorota Gremlicová</i>)	93

Recenze

J. Mikulec: České země v letech 1620–1705. Od velké války k dlouhému míru (<i>Lukáš M. Vytlačil</i>)	95
M. Korandová: Západočeská dramata J. K. Tyla (<i>Marta Ulrychová</i>)	96
D. Holý: Problémy vývoje a stylu lidové hudby. Lidová taneční hudba na moravské straně Bílých Karpat v subregionu Horňácko (<i>Marta Toncrová</i>)	97
M. Toncrová – S. Smutná (eds.): Lidové písně z Podhorácka III. Tišnovsko a Bystřicko (<i>Klára Císaríková</i>)	98

Resumé

100

K VÝVOJI ITALSKÉ FOLKLORISTIKY A ETNOGRAFIE: OD RENESANČNÍCH SBÍREK LIDOVÉ SLOVESNOSTI K POZITIVISMU

Giuseppe Maiello (Katedra marketingové komunikace FES VŠFS)

Etnologie ve většině evropských zemí vznikala rozdílným způsobem, v úzké souvislosti s kulturněpolitickým vývojem konkrétní země. Evropská etnologie má však i společného jmenovatele, který se krystalizoval s nástupem romantismu, tedy od první poloviny 19. století. V tomto období lze téměř ve všech evropských zemích sledovat zájem o folklor, zejména o lidovou prózu a poezii, tedy o oblast tzv. lidové slovesnosti. „Lid“ byl vnímán coby nositel „národního ducha“ a „národního charakteru“ a zájem o tzv. lid se také promítl do studia materiální kultury venkovského obyvatelstva Evropy. Evropská etnologie se tedy začala podobat té mimoevropské, jejíž kořeny můžeme vystopovat až po období protireformace a k misiím vedeným jezuitským duchovenstvem.

Italská etnologie měla své kořeny hlavně ve fyzické antropologii (srov. Maiello 2017)¹, přesto má ale právě Itálie evropské prvenství ve studiu lidových písní a pohádek. Tato část folkloristiky, v Itálii v 19. století označovaná termínem demopsychologie, se přiblížila k antropologii, a to dokonce natolik, že s ní splynula – jak dokazuje např. dílo Giuseppe Pitřeho (1841–1916) – aby se pak znovu rozčlenila s nástupem pozitivismu ve společenských vědách.

Termín folklor v Itálii během 19. století téměř úplně chyběl.² V posledních letech 19. století se začal objevovat termín „etnografie“, označující studium materiální kultury venkovského obyvatelstva. Ještě na začátku 20. století, kdy už se v italštině začínalo používat slovo „*folclore*“, nejsou vůbec jasné hranice, alespoň na úrovni univerzitní vzdělávací instituce, mezi denotacemi jako etnologie, etnografie, folklor a demopsychologie. Konec konců také mezi vědci nikdy nebyla jasně ustanovena tato hranice. Každý používal termín, který mu byl sympatičtější: Paolo Mantegazza etnologie, Giuseppe Pitře demopsychologie, Lamberto Loria etnografie a Raffaele Corso folklor, ačkoliv toto slovo vadilo fašistickému režimu, protože nemělo kořeny v latině či řečtině jako větší na v italštině tehdy používaných slov.³

Nástin vývoje italské folkloristiky a etnografie i problémů, které jej provázely, jsou obsahem následujícího textu.

První sbírky lidové slovesnosti v Itálii a následná kritická debata

Počátky sběratelského zájmu o lidovou slovesnost (pohádky a další druhy vyprávění, písně) a jejich fixaci v tištěné podobě lze v Itálii sledovat krátce po založení prvních tiskáren na tomto poloostrově. Vědecká tradice, opírající se o studii Thomase Fredericka Craneho, jednoho ze zakladatelů časopisu *American Folklore*, staví na počátek osobnost **Giovanniho Francesca Straparoly**⁴ (1480?–1557), od kterého začíná dlouhá tradice zaznamenávání vyprávění lidového původu (Crane 1885: X). Sbírkou příběhů a pohádek, na kterou Crane odkazuje, nese jméno *Le piacevoli notti (Líbezné noci)* a měla od roku 1550, kdy spatřila poprvé světlo světa, mimořádný vydavatelský úspěch.⁵ Mezi řadou pohádek, dnes již často zapomenutých, najdeme ve Straparolově edici také první písemnou verzi Kocoura v botách. Dvě vyprávění jsou dokonce zapsána v dialektu (jedna povídka v dialektu provincie Bergamo a druhá v dialektu provincie Padova). „Prvenství“ v pomyslném žebříčku nejlepších sbírek lidových příběhů – přinejmenším do 19. století – bylo však Wilhelmem Grimmem ve 3. vydání *Pohádek* (Grimm – Grimm 1837) přiděleno *Pentameronu*, který jeho autor **Giambattista Basile** (1566–1632) redigoval až na sklonku svého života. Dílo poprvé publikovala v roce 1634 jeho sestra, Adriana Basile. Edice, nazývaná také *Lu cunto de li cunti (Pohádka pohádek)*⁶, obsahuje lidová vyprávění v neapolském jazyce.⁷ Ve stejném jazyce vyšlo pak v roce 1684 *Posillecheata*, sbírka pěti „elegantních“ pohádek (Allasia 2015: 255) sebraných prelátem Pompeem Sarnellim (1649–1724) pod pseudonymem Masillo Reppone de Gnanopoli.

Po slibném počátku si ale veřejnost musela na vznik dalších sbírek lidové slovesnosti z různých oblastí italského poloostrova počkat až do 19. století.

V rámci obsáhlého průzkumu, prováděného v roce 1811 v oblastech spadajících pod napoleonskou kontrolu a zaznamenávajícího hospodářskou a sociální situaci na venkově, bylo v poznámce týkající se kraje Romagna zachyceno i několik lidových písní zapsaných archivářem jménem Basilio Amati. Zápisy nicméně skončily v šuplíku

generálního ředitele pro vzdělávání Giovanniho Scopoli, který na průběh napoleonského kontrolního průzkumu dohlížel (Fabi 1951: 2). Ostatní úředníci, kteří také sepisovali informace o venkovském obyvatelstvu Apeninského poloostrova, se o lidové slovesnosti nezmiňovali. Považovali ji za „bezvýznamnou“, produkovanou „ignorantními“ lidmi, kteří „zpívají jen o lásce a milostném tokání“ (Cirese 1958: 9).⁸ Něco málo pro vzdělanější veřejnost se objevilo v roce 1813 v prvním čísle časopisu bratří Grimmů pod nadpisem *Altdeutsche Wälder*.⁹ Avšak první solidní prezentace lidové slovesnosti inspirovaná romantismem byla – alespoň dle mínění Alberta Marii Cireseho (1959: 524) – italským čtenářům představena až 12. května 1824 v novinách *Gazzetta di Parma*. Pod příspěvkem nesoucím název *Saggio di Poesie contadinesche (Příklad rolnických básní)* a obsahujícím kromě pěti lidových milostných písní i teoretické pojednání byli podepsáni **Anastasio Basetti** a **Paolo Oppici** (Basetti – Oppici 1824). Autoři oceňovali skutečnost, že písně byly shromážděny v Apeninách, daleko od „civilizace“, a proto podle nich představují příklad autentických písní, neporušených jakýmkoliv druhem „zahraničního vlivu“. Autoři zastávali mínění, že čím více je místo „necivilizované“, tím více je mu vlastní „poetická ušlechtilost“ (Basetti – Oppici 1824: 149).

Pro Itálii však bylo ještě příliš brzy na to, aby zde vznikla domácí vědecká studie mezinárodního významu. Byli to tak němečtí vědci, dobře filologicky připravení a zároveň stojící v čele romantických idejí, kteří dokázali sestavit první kompletní sbírku italské lidové slovesnosti (Mueller – Wolff 1829). Dílo s názvem *Egeria* obsahuje desítky lidových písní nejen z Toskánska (oblasti, ze které vychází italský jazyk), ale také z Benátska, Piemontu, Sardinie, Neapolska a Sicílie. Jejich hlavním sběratelem byl básník a filolog Wilhelm Müller (1794–1827), otec velkého filologa a religionisty Friedericha Maxe Müllera. Písně, které shromáždil, jsou především městské provenience; shromažďoval je v obecných verzích během své „kavalírské cesty“ do Itálie. Vedle písní i přísloví shromážděných Müllerem najdeme v edici písně a lidová vyprávění publikovaná již dříve dramatikem Carlem Goldonim (1707–1793), básníkem Johannem Wolfgangem Goethem (1749–1832) ad.

Písně jsou ponechány v originále, ale autoři přidávají poznámky pod čarou, kde jsou uvedena synonyma pro ta slova toskánského původu, která v té době už nebyla v italštině běžně používána. Také písně z Benátska,

Piemontu, Sardinie, Neapolska a Sicílie jsou ponechány v originále, doprovázené pouze poznámkovým aparátem s italským překladem. Pro úplný přehled jazyků a dialektů se sbírka uzavírá verši z *Osvobozeného Jeruzaléma* od Torquata Tassa přeložených do „kalabrijštiny“ (Mueller – Wolff 1829: 256–257). Knihu vydal v němčině dva roky po smrti Wilhelma Müllera jeho mladší přítel Oskar Ludwig Bernhard Wolff (1799–1851), profesor literatury na univerzitě v Jeně.

Díky německému tlaku sílilo obecné přesvědčení, že je třeba zapisovat lidové písně s cílem vysledovat „pravého ducha“ Italů. Třicátá léta tak přinesla vydání sbírky lidových písní **Pietra Ercola Viscontiho** (1802–1880) z oblasti venkovského okolí Říma a z oblasti mezi městy Ostia a Terracina, ve které se specifický charakter italské lidové písně vysvětloval skutečností, že vzniká ve „velmi mírném“ klimatu (Visconti 1830: 7). Lidová píseň tak byla odtržena od jakéhokoli kulturněhistorického kontextu a byla spojována pouze s přírodními podmínkami země, kde se zrodila. V předmluvě ke své písňové sbírce se Visconti, občan papežského státu, stejně jako jiní autoři pocházející například z Neapolského království, nijak nezabýval politickými otázkami – nelze zde vysledovat žádné unitaristické touhy. Z metodologického hlediska se však chová mnohem zraleji než Basetti a Oppici, kteří měli pouze málo příkladů a významně se podřizovali estetické cenzuře.

Niccolò Tommaseo a lidová slovesnost jako politická zbraň národního obrození

Nejvlivnější osobností mezi obrozeneckými sběrateli lidových písní v Itálii, předtím, než si ji podmanilo království Sardinie, byl dalmatský spisovatel italské národnosti **Niccolò Tommaseo** (1802–1874). Tommaseo publikoval v letech 1841–1842 dílo *Canti popolari toscani, corsi, illirici e greci*. Jde o čtyři svazky sbírky lidových písní, z nichž pouze první se týká italského regionu, a to konkrétně Toskánska. Druhá sbírka je věnována Korsice, Itálii sice jazykově a etnicky blízké, ale již v Tommaseově době nepatřící k žádnému z italských království či republik, ale politicky spadající pod Francii. Třetí sbírku tvoří veršovaný překlad řeckých lidových písní (i s uvedením originálů), čtvrtá sbírka je pak překladem lidových písní jižních Slovanů, které autor čerpal zejména ze sbírek Vuka Stefanoviće Karadžiče a Marka Vidoviće (Gaj 1844).

Není náhodou, že první osobností, která v období romantismu publikovala velkou sbírku lidových písní z oblasti Itálie, byl spisovatel, jenž strávil rané mládí v těsném kontaktu se slovanskou kulturou¹⁰. Jeho hlavním impulsem k sbírání byla nicméně nejspíš romantická představa, že lidová slovesnost je kolektivní a spontánní produkt a lidová píseň je „lepší“ než píseň autorská. Tommaseo opěvoval stejně jako ostatní romantičtí sběratelé estetickou a uměleckou hodnotu „italských“¹¹ lidových písní. Lidovou slovesnost vnímal jako užitečný nástroj pro nalezení etnických specifik i pro studium historie, „povahy“ a zvyků etnik, jejichž písně byly považovány za výraz – ale také prostředek – žalob proti rakouské monarchii, pod kterou tehdy část dnešní Itálie spadala. Lidové písně od sicilských až po benátské byly označeny termínem „italské“, aby byly jasně odlišeny od německých.

Tommaseo si také pokládal otázky metodologické povahy. Přiznává například, že neví, jak se správně přiblížit informátorům, které jeho sběratelské snahy v podstatě obtěžují, a obrací se proto k němu zády (Tommaseo 1841, vol. 1: 8). Respektuje nicméně jazyk informátorů, protože je přesvědčen, že pravým italským jazykem je toskánský dialekt ve své čisté podobě.¹² V případě, že narazil na slovo, které nebylo už v italštině 19. století známé, nechal ho v originálu a zároveň uvedl synonymum v poznámce pod čarou. Tommaseo, stejně jako mnoho evropských autorů té doby, hledá v lidové sloves-

nosti souvislosti s antickou, středověkou a renesanční literaturou. Připouští, že některé motivy mohou být lidového původu, ale zároveň si klade za úkol najít co nejvíce spojení mezi ústní tradicí a literaturou, i když připouští, že se jedná o dlouhodobý proces, který budou muset naplnit budoucí generace výzkumníků (Tommaseo 1841, vol I: 25). Tommaseo v některých případech zasahoval do textu, aby zpěv více respektoval rým a metrum. Snažil se však ponechat píseň v co nejpůvodnějším znění a zásahy, které navrhoval, považoval spíše za návrhy na rekonstrukci textu než estetickou intervenci za účelem zkrášlení textu. U většiny písní zaznamenal i lokalitu zápisu a v komparační poznámce pod čarou uváděl také některé z variant shromážděných na jiném místě.

Navzdory skutečnosti, že začal sbírat lidové písně bez jakékoliv odborné přípravy, se jeho dílo stalo příkladem pro mnoho dalších badatelů. Již v roce 1848 publikoval Angelo Dalmedico *Canti del popolo veneziano* (Písně benátského lidu), přičemž hned na titulním listě prohlašuje

Niccolò Tommaseo: *Canti popolari toscani, corsi, illirici e greci, I* (1841)

Niccolò Tommaseo (1802–1874)

svou práci za pokračování Tommaseovy práce (Dalmedico 1848). Dalšími významnými sbírkami přímo inspirovanými N. Tommaseem byly edice lidových písní z Umbrie a dalších regionů (Marcoaldi 1855), lidových písní z Toskánska (Tigri 1856) a ze Sicílie (Vigo 1857).

Zájmu sběratelů neunikla ani lidová přísloví. V Itálii se sbírala dokonce ještě před dokončením politického sjednocení: básník-obrozenec Giuseppe Giusti (1809–1850) shromáždil toskánská přísloví, která byla tři roky po jeho smrti zveřejněna ve Florencii (Giusti 1853).¹³

Studium lidových tradic ve sjednocené Itálii

Po politickém sjednocení Itálie představovalo studium lidových tradic terén, na němž si vyměňovali názory badatelé různého původu. Kromě lékařů, které upoutávalo vyprávění pacientů (jak tomu bylo v případě propagátora italských etnografických a folkloristických studií Giuseppa Pitřeho a lingvistů, k nimž patřil v mládí Angelo De Gubernatis – srov. Maiello 2017), se lidovými tradicemi zabývali také literární historikové a jazykovědci zaměřením na románskou filologii, a to navzdory jistému přehlížení této kulturní oblasti v jejich konkrétním akademickém prostředí.

Vittorio Imbriani (1840–1886)

Jednou z nejdůležitějších osobností vzešlých z italského obrození byl **Vittorio Imbriani** (1840–1886), který spojoval politické závazky se studiem lidových tradic na vědecké úrovni. Disciplíně, kterou jako ostatní badatelé nazýval obvyklým termínem *demopsychologie*, věnoval dvacet let svého života, to jest od roku 1866 až do své smrti (srov. Cirese 1990). Imbriani byl zastáncem teorie, že lidové písně jsou pozůstatkem starobylé epiky, kterou „italský lid“ zdědil stejným dílem jako každý jiný národ. Zdá se, že neměl v oblibě Němce, neboť neodkazoval ani na Herdera, kterého musel dobře znát, ani na samotné bratry Grimmovy (Imbriani 1877: VI), jež obvinil z toho, že pořídili velmi špatný překlad *Pentameronu* Giambattisty Basila (srov. Coppola 1964: 250).¹⁴ Imbriani byl zapáleným zastáncem toho, že se sebrané povídky a pohádky nesmějí upravovat (srov. Imbriani 1871a),¹⁵ v čemž polemizoval i se svým přítelem Alessandrem D'Anconou.¹⁶ Imbriani byl v podstatě romantik, který považoval lidovou píseň za poetické dětství národů (Cirese 1990: 175). Díky svému romantickému zápalu přecházel od ve své době neuvěřitelně moderních myšlenek – jako je ta o vědecké přísnosti, spočívající v poskytnutí co největšího počtu přesných dat o dotazovaných, a o nezasahování do získaného materiálu, jak k tomu v jeho době docházelo v mnohých případech – k evidentním nesmyslům, jako např. tvrzení o tom, že italské lidové písně pocházejí „prokazatelně“ z doby renesance (srov. Casetti – Imbriani 1866: 2).

Po prvních teoretických úvahách se Imbriani od dal sběru lidových písní, pohádek a povídek v terénu. Jednou z jeho prvních publikací toho druhu byla malá sbírka písní zapsaných v horské vesničce Gessopalena v Abbruzzu (Imbriani 1869), po které následovala sbírka florentských pohádek (Imbriani 1871a) a další bádání v terénu v okolí zemědělského městečka Marigliano severovýchodně od Neapole (Imbriani 1871b). Některé z těchto prvních sbírek se pak staly součástí hlavní Imbrianiho edice *Canti popolari delle provincie meridionali* (*Lidové zpěvy z jižních krajů*), kterou uveřejňoval v letech 1871–1872 společně se svým věrným spolupracovníkem, italianistou Antoniem Casettim (1841–1875). Následovaly další menší sbírky jako edice milánských báhorek (Imbriani 1872), lidové písně z Avellina (Imbriani 1874), ilustrované autorem, a lidové písně z oblasti Pomigliana d'Arco, také z oblasti severovýchodně od Neapole (Imbrani 1876).¹⁷

Předčasná smrt nedovolila Imbrianimu připravit ilustrované vydání *Pentameronu* Giambattisty Basila a *Decameronu* Giovanniho Boccaccia (srov. Amalfi 1887: 71), ani přednést jedinou přednášku na Univerzitě v Neapoli, když mu po dlouhých útrapách byla v roce 1884 přidělena katedra italské literatury.

Literární historikové znali Lachmannovu metodu rekonstrukce textů, ale nepoužívali ji tolik jako filologové, kteří tímto způsobem mohli zkoušet užití této složité metodologie také při rekonstrukci dějin ústně předávaných textů¹⁸. Po vývoji dlouhém minimálně dvacet let vyšla roku 1877 kniha *Storia della poesia popolare italiana (Dějiny italské lidové poezie)*, florentského italianisty a politika **Ermolao Rubieriho** (1818–1879), který při jejich zpracování použil znalosti získané studiem klasické filologie. Cílem autora bylo nastínit co nejširší a nejpřesnější obraz italského lidového zpěvu v jeho nejrůznějších formách, a to na základě různých krajových písňových sbírek. Rubieri studoval italskou lidovou píseň z hlediska jejích „formálních“, „psychologických“ a „morálních“ rysů (druhy, formy, původ, etapy vývoje), ale snažil se vyhnout schematizacím typickým pro folkloristy pozitivistického založení (srov. Manzo 1999: 32). Vazba na romantickou koncepci, tedy na koncepci pojatou v podstatě holisticky (ve srovnání s koncepcí pozitivistickou) přivedla Rubieriho k úvahám o dvou pojetích, která byla oceněna zvláště následujícími generacemi folkloristů. Šlo o pojetí lidové písně jako „kolektivního díla“ a jako „konvence“ (srov. Cirese 1973: 153). Podle těchto pojetí by lidová píseň měla být jistým druhem výpovědi/mluvy, v níž se kromě kolektivní tvorby projevuje také společný úmysl užívat určité obrazy a určitá slova k vyjádření jistých přesných pocitů. Kromě toho se Rubierimu – na rozdíl od romantických autorů jeho generace – úspěšně podařilo zavrhnout idyllickou představu o lidové písni (morální čistota, smysl pro rodinu, náboženství, vlastenectví atd.): rozpoznal v ní méně zřetelné motivy jako strach, odpor vůči vojenské službě, nebo dokonce k manželskému životu (Cirese 1973: 153). Rubieriho mezioborový přístup a pojetí potvrzuje také řada socioekonomicky zaměřených studií, jež byly roku 1868 zahrnuty do díla *Sulle condizioni agrarie, economiche e sociali della Sicilia e della Maremma Pisana (Zemědělské, ekonomické a sociální podmínky Sicílie a Maremmy v okolí Pisy)*.

E. Rubieri se mj. angažoval také v politice: od roku 1860 byl členem dolní komory parlamentu Sardinského

království a v letech 1861–1867 dolní komory parlamentu Italského království.

Zvláštní místo mezi italianisty, kteří se v poslední čtvrtině 19. století zabývali lidovou slovesností, zaujímá **Alessandro D'Ancona** (1835–1914), jeden z nejrepresentativnějších představitelů italské židovské komunity, který byl s respektem připomínán i v letech tzv. režimu rasové diskriminace (1938–1945). D'Ancona nebyl jako Rubieri filologem v úzkém slova smyslu, byl spíše historikem italské literatury, oboru, který vyučoval v letech 1860–1900 na Univerzitě v Pise. Díky svému akademickému a politickému postavení¹⁹ prosadil společně s klasickým filologem Domenikem Comparettim edici lidových písní a vyprávění nesoucí název *Canti e racconti del popolo italiano (Zpěvy a povídky italského lidu)*. V této osmidílné ediční řadě vydané v letech 1870–1891 nacházíme texty věnované oblasti Monferrato v kraji Piemonte (Ferraro 1870), statě věnované jihu všeobecně (Casetti – Imbriani 1871–1872),²⁰ kraji Marche (Gianandrea 1875), lidovým vyprávěním z celého italského území (Comparetti 1875), lidovým zpěvům Istriie (Ive 1877), pohádkám z okolí Mantovy (Visentini 1879), a konečně lidovým zpěvům ze severovýchodní Sardinie (Ferraro 1891). D'Ancona kromě toho uveřejnil v roce 1878 (rok po vydání Rubieriho díla) rozsáhlou teoretickou studii, již dal název *La poesia popolare italiana (Italská lidová poezie)*. D'Ancona zastával názor, že Sicílie byla pravlastí italské lidové písně, kterou Toskánsko následně převzalo. Podle něho písně na Sicílii vznikaly v nářečí, v Toskánsku pak přešly do „vznešené“ podoby a odtud se takto přenesly do jiných krajů (D'Ancona 1878: 30 n; srov. také Corso 1923: 89).

Jak D'Anconova studie, tak publikace, které vyšly v ediční řadě řízené D'Anconou a Comparettim, byly omezeny na ústní slovesnost a nebraly v úvahu obyčejovou tradici a obřadní kulturu studovaných regionů, o materiální kultuře ani nemluvě (Alliegro – Coppola 2013: 43).

Posledním z generace obrozeneckých politiků věnujících se studiu lidových písní byl **Costantino Nigra** (1828–1907), který od roku 1854 publikoval různé příspěvky o svém kraji, jež byly v roce 1888 shrnuty do publikace nazvané *Canti popolari del Piemonte (Lidové písně Piemontu)*. Nigra stejně jako D'Ancona odkazoval ve svém díle na amerického vědce Francise Jamese Childa (1825–1896), známého v Itálii především díky jeho sbírce anglických a skotských balad, které začaly

být uveřejňovány od roku 1882. Zastavme se však u teoretických úvah samotného Nigry, který na základě reflexe lidové poezie navrhol nikoliv etnocentrický, ale vědecký způsob, jak určit etnickou hranici mezi severní Itálií a Itálií střední a jižní.²¹

Badatel si kladl především otázky týkající se původu a významu zapsaných lidových písní a prokázal neobyčejnou obratnost v katalogizování, překladu a interpretaci písní, ačkoliv nebyl povoláním filolog. V jedné studii zařazené do předmluvy ke zmíněné sbírce písní z Piemontu předkládá své pojetí „zpívané italské lidové poezie“, tj. italské lidové písně. Ta by měla být rozdělena na „narativní“ zpěvy nebo „historické“ kancóny a na lyrické písně. *Canti lirici* (lyrické písně), označované také *strambotti* nebo *stornelli* (stornely),²² mají pravděpodobně původ ve střední nebo jižní Itálii, kterou Nigra označuje termínem „nižší“. Na jihu neznámé jsou zase kancóny původem ze severní Itálie, kterou Nigra definuje

Costantino Nigra (1828–1907)

jako „vyšší“, a také z jihovýchodní Francie (Nigra 1888: XI). „Vyšší“ Itálie zahrnuje podle Nigry Ligurii, Piemont, Lombardii, Emilii a Benátsko. „Nižší“ Itálii tvoří všechny ostatní kraje s výjimkou Sardinie, Korsiky a Furlandska. Rozdělení podle Nigry vyplývá ze skutečnosti, že všechny dialekty severní Itálie mají přízvuk na poslední slabice, ale tento je „povaze“ obyvatelům jižní a střední Itálie proti mysli (tamtéž: XV–XVI). Základ slovní zásoby je totožný v celé Itálii, protože všechny dialekty, stejně jako ostatní románské jazyky, pocházejí z latiny. Zvuková stránka a skladba jsou však v obou Nigrův stanovených částech Itálie odlišné, protože země byla obývána původně dvěma různými „rasami“ (etniky): na jihu a ve středu italskou skupinou, „jejíž nejvitálnější větví byli Latinové“, na severu pak keltskou (tamtéž: XVIII). Keltové na severu Itálie si osvojili jazyk římských pokořitelů, přičemž přijali „latinskou slovní zásobu a mluvnické formy“, ale stavěli se proti přijetí latinské fonetiky a skladby, „neboť tyto dvě části mluvy jsou v úzkém vztahu k orgánům, které produkují výslovnost a myšlení, které v těchto dvou rasách nejsou totožné“ (tamtéž). V lidové písni lze podle Nigry rozpoznat etnický charakter dvou částí, do nichž je rozdělena Itálie, protože „lidová poezie je spontánním výtvozem rasy, která ji zpívá, odpovídá poetickým a estetickým pocitům vlastním této rase a utváří zvláštní etnický rys této rasy“ (tamtéž: XIX).

Po stanovení tohoto základního rozdílu lze podle Nigry pochopit také původ motiviky skladeb stornelů a kancón. Podle navrhované klasifikace je námětem stornelů z větší části „láska, vášeň a duševní náklonnost“ a málo politiky, zatímco kancóny pojednávají „o historických událostech a o neuvěřitelných nebo rodinných příbězích“ a naopak málo mluví o lásce (Nigra 1888: IX). *Stornello italico* (italský stornel) se zdá být jedinečným projevem, který není příbuzný s žádným jiným druhem lidové písně, i když se hodně podobá provensálské serenádě a částečně také některým formám rumunské a řecké lidové písně (tamtéž: XXIV). Důvod je ten, že Latinové měli „pozitivní a dochvilnou povahu“ a náboženství „přírodovědecké povahy“, takže se vyhýbali „výtvořům plným představivosti, jako jsou epopéj a drama, a emotivnímu rozběhu hrdinské ódy“, a pokud něco takového vytvořili, jednalo se pouze o „řecké imitace“ (tamtéž). Naopak epická poezie „vždy velmi vyhovovala imaginativnímu temperamentu Keltů, kteří měli ve zvyku převážet dějiny v legendy, poněvadž původně neměli jiné

dějiny než tradiční legendy ve verších, které recitovali a zpívali“ (tamtéž: XXVI–XXVII). Na rozdíl od stornelů měly kancóny, které se dochovaly v severozápadní Itálii, často provensálský původ (tamtéž: XXXII–XXX), i když středověká románská poezie vděčila „italskému duchu za to, že byla přetvořena ve skutečnou literární epopej“ (tamtéž: XXXIII).

Nigrovy úvahy odpovídají pozitivistickému pojetí, které bylo pevně zakořeněné v italském vědeckém prostředí. Kromě toho, že badatel lidovou píseň považoval za starší než píseň umělou a že přisuzoval velký význam rozšíření neboli „přenesení“ lidových písní do homogenních lingvistických systémů, bylo podle něj možné „také v lidové poezii, stejně jako v nářečích“ najít „legitimní uplatnění dvojitého darwinovského zákona o dědičném předávání a o přizpůsobení se“ (tamtéž: XXVII).

Folklor a antropologie v Neapoli: časopis *Giambattista Basile*

I když v bádání C. Nigry nenacházíme žádný diskriminující náznak vůči lidové slovesnosti obyvatel střední a jižní Itálie, při detailnějším pohledu zjistíme, že chybí jakákoli zmínka o výzkumech prováděných v Neapoli. Ty se ještě za života Vittoria Imbrianiho soustředily zvláště kolem časopisu *Giambattista Basile*, který vznikl roku 1883 a který řídil Luigi Molinaro del Chiaro, jenž již v mládí vynikl díky malé sbírce lidových zpěvů z kraje Teramo v Abruzzu (Molinaro del Chiaro 1871) a dále vydal také sbírku neapolských lidových písní (Molinaro del Chiaro 1880) a písňovou sbírku z kraje Matera v Basilikátě (Molinaro del Chiaro 1882). Členy redakce časopisu byly osobnosti rozličného původu (v pořadí podle věku): Mario Mandalari (1851–1908), sběratel lidových písní jižní Kalábrie (Mandalari 1881, 1883), Luigi Corraera (1852–1916), profesor antických dějin na Univerzitě v Neapoli, Gaetano Amalfi (1855–1928), jehož knihy o lidových tradicích Neapolska se znovu vydávají ještě dnes, právník Vincenzo Simoncelli (1860–1917), itálističtí Michele Scherrillo (1860–1930) a literární kritik Vincenzo Della Sala (1861–1936).

Časopis *Giambattista Basile* představoval svérázný pokus jak kombinovat poznatky z folklorních (demopsychologických) studií, které se do té doby nejspíš soustředily na hledání starých duchovních kořenů a slovesných a literárních souvislostí, s popisem života lidových vrstev – etnografie.

Kromě etnografických a folkloristických pojednání dával časopis prostor také pozitivistické antropologii, k jejímž předním osobnostem náležel v Neapoli **Abele De Blasio**²³ (1858–1945). Zájem o pozitivistickou antropologii (i když zpočátku v podobě krajně negativní) se jasně projevil roku 1886, kdy Gaetano Amalfi recenzoval *Gli amori degli uomini*²⁴ významného darwinistického antropologa Paola Mantegazzy²⁵ (1831–1910). Amalfi definuje Mantegazzu jako „obratného komedianta“, ovládaného touhou po vnějším efektu a „teatrálností“ (Amalfi 1886: 71–72). Zajímavějším se neapolským etnografům zdál Cesare Lombroso (1835–1909) a jeho kriminální antropologie spojená se zájmem o nejdegradovanější sociální vrstvy. Důvodem, proč etnografy přitahovala fyzická antropologie, byla pravděpodobně snaha přispět významným způsobem své vlasti: italská lékařská a psychiatrická komunita se totiž např. sami považovali za velmi užitečné pro společnost, neboť se domnívali, že umějí rozřešit společenské patologie, mezi nimi i patologii kriminální. Mezi nejvýznamnější studie publikované v časopise *Giambattista Basile* a věnované kriminalitě patří především pojednání rozebírající *camorra* neboli lidovou organizovanou kriminalitu (srov. Molinaro del Chiaro 1893).²⁶ Listujeme-li prvními ročníky časopisu *Giambattista Basile*, zjistíme, že jeho častým přispěvatelem byl především A. De Blasio, který se po tom, kdy vyšla jeho kniha o neapolské kriminalitě (De Blasio 1905), stal dokonce předplatitelem tohoto časopisu (Ranisio 1988: 185). Fyzičtí antropologové měli skutečně živý zájem shromažďovat dokumentární materiál z odborných časopisů o folkloru, zvláště v případě, kdy popisoval lidové pověry, na něž se pohlíželo jako na patologii psychiatrického typu.²⁷ „Kriminální antropologie má na jihu Itálie dobrý osud. Vždy se jí dařilo držet se daleko od sociálních šrámů, které zamořily jih Itálie, vždy se jí dařilo studovat jejich niterný původ a poukazovat na to, jak je léčit“, prohlásil roku 1907 De Blasio, když prezentoval knihu svého kolegy lékaře Francesca Cascelly o tzv. *brigantaggio* – jihoitalské formě zbojnictví 19. století (srov. Cascella 1907).

V neapolském prostředí je tedy na počátku 20. století opět aplikována forma integrální antropologie (chceme-li užít současný termín), která byla na konci 19. století do jisté míry ponechána stranou, když na scénu vstoupili filologové a literární vědci, čímž se rozvinulo vědecké studium lidové slovesnosti. Byl to Molinaro del Chiaro, který šťastně objevil tuto znovunalezenou demoantro-

pologickou jednotu, když poblahopřál De Blasiovi k tomu, že ve studii o tetování (De Balsio 1905) „uměl spojit bádání o lidových tradicích s bádáním o kriminální antropologii“ (Molinaro del Chiaro 1905: 87).

Časopis *Giambattista Basile* přestal vycházet roku 1907. V souvislosti s jeho historií je třeba také připomenout, že od prvního čísla v roce 1883 až do roku 1889 pro něj psal také slavný italský liberální filozof 20. století Benedetto Croce (1866–1952), který se v mládí zabýval lidovou slovesností mj. právě díky možnosti publikovat na stránkách tohoto periodika.

Lamberto Loria – od etnologie k etnografii

Vzorový model přechodu od etnologie, pojímané v italském případě jako studium exotických komunit, k italské etnografii coby studiu materiální kultury italských národů a kmenů představoval **Lamberto Loria** (1855–1913). Od roku 1883 byl v podstatě cestovatelem a sběratelem exotik.²⁸ Při odjezdu do Asmary v září 1905, kde se měl účastnit „Italského koloniálního kongresu“ jako jeho místopředseda,²⁹ se musel zastavit v jedné vesničce u Beneventa (Circello del Sannio) a právě tehdy se rozhodl, že zanechá svých exotických (a nebezpečných) cest a bude se věnovat tomu, co nazýval „můj lid“ (Loria 1912: 9):

„Byl jsem tedy v Circellu del Sannio a s téměř nostalgickým západem jsem myslel na život ve stanu, jak jsem jej trávil ve svém mládí mezi divokými kmeny v Papui a který mě znovu čekal v Eritreji, když mě při pohledu na typický život sannitského obyvatelstva – pozoroval jsem jej nejdřív lhostejně a potom se stále rostoucím zájmem – sama od sebe napadla otázka: proč jezdíme tak daleko studovat zvyky a obyčeje národů, ty jsou sice promíchány, ale pokrevně a dědičně se velmi odlišují, neznáme-li ještě zvyky vlastních krajanů sjednocených politicky pod jedinou vládou?“ (Loria 1910: 4)

L. Loria považoval dosavadní práci italských folkloristů za nedostatečnou a stěžoval si, že v Itálii se nevyvinula vlastní etnografická studia, ale jen „učená srovnávání“ legend, mýtů, pověr a přísloví. Podle jeho názoru se nevěnovala žádná pozornost starým nástrojům a dalším artefaktům, a proto považoval za nezbytné, aby se folkloristé povinně „sami změnili na etnografy“ (Loria 1912: 19). Šlo pochopitelně o nadsázku, protože v Itálii byli sběratelé etnografických materiálů také před Loriou, dokonce i na akademické úrovni.³⁰ Avšak Loria, jenž patřil ke generaci následující po průkopnících italských

etnologů, si chtěl každopádně vymezit zvláštní prostor; a poněvadž až do té doby se jeho kolegové rádi definovali ne-li jako lékaři nebo historikové, tak alespoň jako antropologové a „demopsychologové“ (folkloristé), Loria pečlivě dbal na to, aby se vědeckému prostředí počátku století představil jako první „italský etnograf“, i když to ve skutečnosti nebyla pravda.

V každém případě si Loria velmi pospíšil. Společně s mladým Mantegazzovým žákem Aldobrandinem Mochim pokračovali ve šlépějích Mantegazzova třicet pět let starého projektu a založili ve Florencii v roce 1906 instituci, kterou definovali jako „první“ Muzeum italské etnografie (*Museo di etnografia italiana*).³¹ Sám Loria pak v roce 1910 založil Společnost italské etnografie (*Società di Etnografia Italiana*), v roce 1911 uspořádal a koordinoval první Výstavu italské etnografie (*Mostra etnografica italiana*) a zorganizoval První kongres italské etnografie (*Primo Congresso di Etnografia Italiana*). Konečně roku 1912 vyšlo první číslo bulletinu Společnosti italské etnografie pod titulem *Lares*, který vychází dodnes.

Italská etnografická výstava se konala v Římě při příležitosti oslav padesátého výročí sjednocení Itálie a byla pojata jako velká podívaná s vystoupením vesničanů v jejich tradičním oděvu a s rekonstrukcí jejich pracovních činností, tak jak je tomu ještě dnes v řadě evropských muzeí v přírodě. Na kongresu konaném v rámci Etnografické výstavy vysvětlil Loria znovu svou vizi italské etnografie: „Všeobecná etnografie [...] může a má sloužit studiu našeho lidu, protože tak jako divoši mají analogie s primitivním člověkem, tak si naše méně vyvinuté třídy, které zůstaly pozadu za civilizovaným světem, uchovávají – skryté a pozastavené – některé instinkty a rysy divokých kmenů.“ (Loria 1912: 12) Badatel si kromě toho toužebně přál, aby se bádání rozšířilo také na mimoitalské kultury, protože podle něho nešlo „studovat etnografii Itálie bez znalosti etnografie jiných národů, ať už jde o národy civilizované, polocivilizované nebo divochy“ (tamtéž).

Je jasné, že Loriova síla spočívala v tom, že hodně cestoval a mohl tedy vidět italské obyvatele z jiného úhlu pohledu než ti, kteří zůstávali doma.³² I když své předchůdce neušetřil kritiky, kongres byl úspěšný, stejně tak jako výstava. Mezi třinácti hlavními řečníky vystoupili mj. lingvista A. De Gubernatis a psychiatr Enrico Morselli, dvě výrazné osobnosti italské etnologie, chyběli naopak Alessandro D'Ancona či Giuseppe Pitre, s nímž měl Loria řadu rozepří různého typu.³³

Závěr

Zájem italských badatelů o domácí orální lidové tradice nebyl až do politického sjednocení země nijak silný. Po roce 1860 však debata o významu lidové slovesnosti nabrala na intenzitě. Stát podporoval studium lidových písní s nadějí, že se najde společný jmenovatel pro veškeré formy lidové produkce – ať materiální, nebo duchovní – se zvláštním důrazem na ty, kterým byla přisuzována „vyšší umělecká hodnota“. Stejně jako v dalších humanitních disciplínách se přístup ke studiu lidové slovesnosti v Itálii nesl v duchu dlouhé tradice hermeneutiky, což dávalo (a dává) velký prostor k interpretaci

POZNÁMKY:

1. Vzájemným vztahům mezi etnologií a fyzickou antropologií v Itálii jsme věnovali speciální studii v *Národopisné revui* (Maiello 2017).
2. Chybí v celém díle Giuseppeho Pitřeho, který místo toho používal termín demopsychologie nebo v některých případech také spojení „lidová tradice“ (Pardi 1871).
3. Ostatně i dnes jasná hranice není stanovena a akademická instituce mluví obecně o demo-etno-antropologických disciplínách (srov. Maiello 2017).
4. Doslovný význam příjmení tohoto autora by se dal přeložit jako „žvanil“. Jeho skutečné příjmení bylo pravděpodobně Secchi (Bottigheimer 2002), ale v dějinách literatury zůstal znám pouze jako Straparola.
5. Vydání *Libezných nocí* vyšlo v českém jazyce v roce 1975.
6. Pod tímto názvem vyšel i český překlad v roce 1961.
7. Definovat hranice mezi jazykem a dialektem je v Itálii ještě dnes otázkou relativně spornou, jelikož přesahuje hranice vědy a zasahuje spíše do politiky. Termín jazyk užívám v tomto textu tam, kde existuje doložená dlouhodobá literární a hudební tradice, což je případ neapolštiny a dalších jazyků italského poloostrova.
8. Pravdou je, že i pozdější badatelé, zabývající se lidovou písní již vážněji, se zaměřili téměř výhradně na sběr milostných motivů. Morbidnější a dramatictější motivy (jaké známe např. ze skladby *Lenore* nebo balady typu *Der Wilde Jäger*) byly ze zájmu italských sběratelů na mnoho let vyloučeny. V roce 1838 však již začal zájem o baladu zvanou *Donna Lumbarda* (Lombardská žena), pojednávající o ženě, která je podněcována svým milencem, aby svého manžela otrávil hadím jedem (Carrer 1838: 80).
9. V tomto díle Grimmové citují čtvrtého dne *Pentameronu* a pohádku *Fola dal corv*, přeloženou z neapolštiny do boloňského jazyka v roce 1742 v souvislosti s dílem *Perceval* Chrétiena de Troyes. Podle bratří Grimmů existovala kontinuita mezi touto starou severskou ságou a neapolskými pohádkami, které sice označují jako *Kindermärchen*, avšak tento termín v jejich pojetí znamená spíše lidové ságy než pohádky pro děti (Borghese 2006). Dále Grimmové citují dva ústní rytornely v italštině, milostné písně *Il pescatore* (rybář) a tragickou píseň *La bella margherita* (Krásná kopretina).
10. Další významný Dalmatinec, který se zabýval italskou lidovou písní, ale i stormely, hádankami a náboženskými písněmi, byl Antonio Ive

různých aspektů spojených se studiem lidových písní. Hermeneutika pomáhala zkvalitnění metodologie terénního výzkumu, nikoliv ale systematickému zkoumání terénu. I poté, co se ve většině italských vědeckých kruzů prosadil pozitivistický přístup, nedošlo k široké systematizaci studia lidové slovesnosti. Etnografii (v italském pojetí tedy studiu materiální kultury) naopak duch pozitivismu prospěl, a proto se obě disciplíny zaměřené na studium lidu – etnografie na jedné straně a folkloristika na straně druhé – na konci 19. století, i přes úsilí badatelů soustředěných kolem časopisu *Giambattista Basile*, definitivně rozešly.

- (1851–1937). V roce 1877 vydal sbírku *Canti popolari istriani raccolti a Rovigno* (Lidové písně z Istrie sebrané v Rovinji). Ive zůstal v Itálii méně známý, protože působil hlavně v její rakouské části, tj. na gymnáziích v Roveretu a Trentu, později jako lektor a profesor italianistiky na univerzitě ve Štýrském Hradci (Proietti 2004).
11. N. Tommaseo byl horlivý proitalský (tj. antirakouský) patriot, proto pro něj také Korsika jednoznačně patřila do italské kulturní sféry (Tommaseo 1841, vol. 2: 5).
12. Tato klasická koncepce původu italského jazyka platila až do příchodu televize. Státní televize sice sídlí v Římě, ale v novém italském lexikonu najdeme také mnoho slov z angličtiny či z různých italských jazykových regionů, a to zejména z Lazia, kde sídlí televize, z Kampánie, z níž pochází mnoho televizních moderátorů, nebo z Lombardie, ekonomicky nejsilnější oblasti italského státu.
13. Giusti měl coby sběratel přísloví vzdáleného předchůdce v osobě Francesca Serdonatiho (1540–1602?). Jeho sbírka však zůstala v rukopisné podobě a byla vydána teprve v roce 1871.
14. Imbriani je příliš kritický vůči bratřím Grimmům, kteří byli velcí obdivovatelé Basila a snažili se co nejlépe přeložit *Pentameron* přímo z neapolského jazyka, bez prostřednictví italštiny. Grimmové si byli samozřejmě vědomi nemožnosti zcela totožného předání emoce vyvolané neapolským jazykem – a celou kulturou, se kterou neapolština souvisela – do němčiny, která reflektovala kulturu dost odlišnou od té neapolské (Borghese 2006: 672).
15. „(Pohádky) jsem s největší horlivostí zaznamenal na papír, tak jak vycházely z úst nějakého slepce, nějaké stařenky, nějaké chůvy, nějaké babičky, která je užívá k pobavení dětí. Přeháněl jsem přesnost a zaznamenával jsem dokonce zvolání a chybná nadbytečná slova; dokonce i vycpávky, nenahrazoval jsem žádné mezery; neopravoval jsem očividné hlouposti. [...] Zkrátka nezměnil jsem, neopomenul nebo nepřidal nic, nic, nic: dělejte, jako že nasloucháte tomu, co diktuje ten, jenž se narodil pod Brunellescovou kupolí.“ (Imbriani 1871: 3) Metodologii přesné reprodukce, kterou zastával Imbriani, podporoval také další neapolský etnograf, Gaetano Amalfi, zvláště v nekrologu, který Imbranimu věnoval roku 1886 (Amalfi 1886).
16. „D’Ancona mi vytýkal, že zaznamenávám bez úprav; podle něho bych to byl měl dělat jako bratři Grimmové, nebo co já vím. Ale

- to jsem já nechtěl; rád vždy dělám věci podle sebe, neboť je dělám teprve po zralé úvaze; odpuzuje mě, abych byl směřován na německé předlohy; nemám ve zvyku následovat příklady jiných, zvláště když to neodpovídá mým představám. Mým úmyslem bylo podat povídky tak, jak byly sebrány, a mělo to své odůvodnění.“ (Imbriani 1877: VI)
17. Udržování rovnováhy bádání prováděných jak v jižní, tak ve střední Itálii vyplývalo z toho, že Imbriani mu záleželo na tom, aby dával najevo svou podporu sjednocené Itálii; proto neupřednostňoval město svého původu, Neapol (srov. Imbriani 1876: XXIII). Aby podtrhl svou italoofilii a politický odstup od Neapole, neustále zdůrazňoval, že neapolský jazyk je pro něho „dialektem“, kterému „se naučil jako dospělý z knih, ne jako chlapec a ne při jeho používání“ (tamtéž: XXIV).
 18. Metoda zvaná textová kritika, kterou v polovině 19. století vyvinul německý filolog Karl Lachmann (1793–1851), se ještě dnes používá pro rekonstrukci latinských a řeckých textů, ale i textů ve staroslověštině. Metodu kritizovalo několik sovětských filologů (srov. Tomaševskij 1928 a především Lichačev 1962; 1964), kteří ji považovali za příliš spekulativní, a proto zavedli nový termín – textologie. Sovětské filology, a poté i většina filologů z tzv. východního bloku, místo rekonstrukce textů hledali tzv. nejlepší existující verze určitého textu mezi zachovanými rukopisy. V Sovětském svazu se k filologům brzy přidali i folkloristé, kteří se snažili aplikovat textologickou metodiku na edice folkloru (srov. Putilov 1966). Také v českém kontextu se až do poloviny 90. let používal spíše termín textologie (srov. Vašák a kol. 1993: 18). V posledních letech, přinejmenším v českém filologickém kontextu, se používá ale i termín „textová kritika“, ne vždy ovšem přímo v souvislosti s Lachmannovým učením.
 19. Kromě toho, že se D’Ancona v mládí věnoval podpoře sjednocení Itálie, dospěl roku 1904 k vrcholu své politické kariéry, když byl zvolen senátorem Italského království (Macciocca 1991). V letech 1906–1907 byl starostou ve své rodné Pise.
 20. Přestože D’Ancona nesouhlasil s Imbrianiho metodou zapisování odpovědí dotazovaných bez zásahu do jejich stylu, udržoval s ním přátelské vztahy i korespondenci.
 21. Významný italský etnolog 20. století Alberto Maria Cirese (1921–2011) se domníval, že Nigrovo dílo představovalo „nepochybně nejvýznamnější vědecký přínos, kterým italské 19. století přispělo k bádání na poli demologické filologie, a to i v evropském měřítku“ (Cirese 1973: 173).
 22. Když se *stornel* zpívá večer, v noci nebo brzy ráno, nazývá se *serenada*, pokud se zpívá na loďce, nazývá se *barkarola* (srov. Nigra 1888: XII).
 23. K osobnosti Abela De Blasia více viz Maiello 2017: 213.
 24. V češtině vyšlo pod názvem *O láskách lidských* v několika vydáních, poprvé v roce 1894 v překladu K. Petříka.
 25. K osobnosti Paola Mantegazzy více viz Maiello 2017: 2009–2011.
 26. Na konci svého pojednání o organizaci *camorra*, které začal na pokračování vydávat v časopise *Giambattista Basile*, Luigi Molinaro del Chiaro prohlašuje, že doufá, že jeho studie „nějakým způsobem prospěje jeho milované vlasti“ (Molinaro del Chiaro 1906: 70).
 27. Navzdory propastným rozdílům mezi lékařstvím té doby a dnešní medicínou vzbuzuje De Blasiova práce o neapolské kriminalitě stále zájem: poslední přetisk jeho práce *La mala vita a Napoli* (Neapolské podsvětí) z roku 1905 vyšel v roce 2007.
 28. Loriova první cesta v roce 1883 vedla do Laponska, odsud se přes Rusko dostal na Kavkaz a potom do Turkmenistánu, kde měsíc pobýval u kmene Tekké. V letech 1889–1890 a potom od roku 1891 do roku 1896 pobýval na Nové Guineji, kde jako první Evropan vyšplhal na horu Obree (Dimplfmeier 2014: 110). Dostal se i na Trobriandské ostrovy, které třicet let poté proslavil na poli antropologického bádání Bronisław Malinowski (srov. Grottanelli 1980: 239).
 29. Asmara byla Itálie okupována roku 1897 a v letech 1897–1941 byla hlavním městem Eritrejské kolonie Italského království.
 30. K nejrozsáhlejším etnografickým sbírkám z období po sjednocení Itálie patří sbírka P. Mantegazzy ve Florencii a sbírka L. Pigoriniho v Římě, k nimž je třeba přidat sbírky starých i moderních amuletů Giuseppa Bellucciho a sbírku Enrica Hillyera Giglioliho, který se zabýval ručními výrobky z kamene, jež se v Itálii ještě v jeho době používaly (Alliegro 2011: 132).
 31. Loriovi nabídli spolupráci při budování muzea jak P. Mantegazza, tak G. Pitře. Sbírkou Etnografického muzea ve Florencii byly vystaveny v Římě na *Výstavě italské etnografie* zahájené v roce 1911 a následně se staly součástí Národního muzea lidových řemesel a tradic, které se nachází v římské čtvrti zvané E.U.R.
 32. Holistický charakter Loriova vědeckého pojetí vyzdvihl Raffaele Pettazzoni, který zdůraznil, že Loria přenesl do výzkumu zaměřeného na Itálii „globální“ přístup, ve kterém získal praxi „dlouhodobým blízkým vztahem s lidmi primitivní rasy“, díky němuž si zvykl přijímat „jejich život ve všech jeho podobách“ (Pettazzoni 1913: 2).
 33. Pitře a D’Ancona se kongresu oficiálně „ze zdravotních důvodů“ nezúčastnili a Loriovi zaslali dopisy se zdvořilou omluvou (srov. Puccini 2005: 69).

LITERATURA:

- Allasia, Clara 2015: La Posilecheata, una still life fiabesca. In: Carascón, Guillermo – Simbolotti, Chiara (eds.): *I novellieri italiani e la loro presenza nella cultura europea: rizomi e palinsesti rinascimentali*. Torino: Accademia University Press, s. 255–267.
- Alliegro, Enzo Vinicio – Coppola, Maurizio 2013: La nascita degli studi di tradizioni popolari in Italia tra Ottocento e Novecento. In: Bravo, Gian Luigi (ed.): *Prima etnografia d’Italia. Gli studi del folklore tra ’800 e ’900 nel quadro europeo*. Milano: Franco Angeli, s. 33–50.
- Alliegro, Enzo Vinicio 2011: *Antropologia italiana. Storia e storiografia 1869–1975*. Firenze: Seid.
- Amalfi, Gaetano 1886a: Vittorio Imbriani Demopsicologo. *Giambattista Basile* 15, Febbraio, s. 10–14.
- Amalfi, Gaetano 1886b: Il Mantegazza infarinato di letteratura popolare. *Giambattista Basile*. 15, Settembre, s. 70–72.
- Amalfi, Gaetano 1887: L’imbriani demopsicologo. In: Morano, Antonio (ed.): *Onoranze a Vittorio Imbriani*. Napoli: A. Morano, s. 63–77.

- Basetti, Atanasio – Opici, Paolo 1824: Saggio di Poesie contadinesche. *Gazzetta di Parma*. 12 Ottobre 1824.
- Basile, Giambattista 1961: *Pentameron aneb Pohádka pohádek*. Ed. Rudolf Lužik, překlad Jan Brechensbauer. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění.
- Borghese, Lucia 2006: 'Lo serpe', ovvero i due Basile dei fratelli Grimm. *Belfagor* 61, č. 6, s. 671–687.
- Bottigheimer, Ruth B. 2002: *Fairy Godfather: Straparola, Venice, and the Fairy Tale Tradition*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Carrer, Luigi 1838: *Prose e poesie* Sv. IV. Venezia: Gondoliere.
- Cascella, Francesco 1907: *Il brigantaggio*. Aversa: Noviello.
- Casetti, Antonio – Imbriani, Vittorio 1866: *Un mucchietto di gemme*. Napoli: Appendice al giornale "La Patria".
- Casetti, Antonio – Imbriani, Vittorio 1871–1872: *Canti popolari delle provincie meridionali* Sv. I.–II. Roma–Torino–Firenze: Loescher.
- Cirese, Alberto Maria 1958: *La poesia popolare*. Palermo: Palumbo.
- Cirese, Alberto Maria 1959: Natura e valori del canto popolare secondo Pietro Ercole Visconti (1830). *Lares* 25, s. 523–531.
- Cirese, Alberto Maria 1973: *Cultura egemonica e culture subalterne. Rassegna degli studi sul mondo popolare tradizionale*. Palermo: Palumbo.
- Cirese, Alberto Maria 1990: Imbriani demopsicologo. In: Franzese, Rosa – Giammattei, Emma (eds.): *Studi su Vittorio Imbriani. Atti del Primo convegno su V. Imbriani nel centenario della morte*. Napoli: Guida, s. 165–197.
- Comparetti, Domenico 1875: *Novelline popolari italiane*. Bologna: Forni.
- Coppola, Nunzio 1964: *Carteggi di Vittorio Imbriani: gli hegeliani di Napoli ed altri corrispondenti letterati ed artisti*. Roma: Istituto per la Storia del Risorgimento Italiano.
- Corso, Raffaele 1923: *Folklore; storia, oggetto, metodo, bibliografia*. Roma: Leonardo da Vinci.
- Crane, Thomas Frederick 1885: *Italian Popular Tales*. Boston: Mifflin and Co..
- Dalmedico, Angelo 1848: *Canti del popolo veneziano*. Venezia: Santini.
- D'Ancona, Alessandro 1878: *La poesia popolare Italiana*. Livorno: Vigo.
- De Blasio, Abele 1905: *La mala vita a Napoli. Ricerche di sociologia criminale*. Napoli: Priore.
- De Blasio, Abele 1905: *Il Tatuaggio*. Napoli: Priore.
- Dimplfmeier, Fabiana 2014: Itinerari e tappe di Lamberto Loria nella Nuova Guinea britannica. *Lares* 80, s. 103–124.
- Fabi, Angelo 1951: Documenti inediti romagnoli relativi all'inchiesta sulle costumanze popolari nel regno italico (1811). *Lares* 17, s. 1–16.
- Ferraro, Giuseppe 1870: *Canti popolari monferrini*. Torino–Firenze: Loescher.
- Ferraro, Giuseppe 1891: *Canti popolari in dialetto logudorese*. Torino: Loescher.
- Gaj, Ljudevit 1844: Književno vësti. *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska* 15, s. 60.
- Gianandrea, Antonio 1875: *Canti popolari marchigiani*. Roma–Torino–Firenze: Loescher.
- Giusti, Giuseppe 1853: *Raccolta di proverbi toscani*. Firenze: Le Monnier.
- Grimm, Jacob – Grimm, Wilhelm 1813: *Altdeutsche Wälder*. Sv. I. Kassel: Thurneissen.
- Grimm, Jacob – Grimm, Wilhelm 1837: *Kinder- und Hausmärchen*. 3.vyd. Göttingen: Dieterichsche Buchhandlung.
- Grottanelli, Vinigi 1980: Metodi, problemi e accorgimenti della ricerca. *L'Uomo Società Tradizione* 4, č. 2, s. 233–248.
- Imbriani, Vittorio 1869: *Canti popolari, rispetti, ninnenanne, canzonette, di Gessopalena, Abruzzo Citeriore*. Firenze: Barbera.
- Imbriani, Vittorio 1871a: *La novellaja Fiorentina, cioè fiabe e novelline stenografate in Firenze dal dettato popolare e corredate di qualche notarella da Vittorio Imbriani*. Napoli: Tipografia Napoletana.
- Imbriani, Vittorio 1871b: *XLV Canti popolari de' dintorni di Marigliano (Terra di lavoro)*. Napoli: bez nakl.
- Imbriani, Vittorio 1872: *La novellaja milanese: esempi e panzane lombarde raccolte nel Milanese*. Bologna: bez nakl.
- Imbriani, Vittorio 1876: *XII conti pomiglianesi*. Napoli: Detken e Rocholl.
- Imbriani, Vittorio 1877: *La novellaja fiorentina. Fiabe e novelle stenografate in Firenze dal dettato popolare*. 2. vyd. Bologna: Forni.
- Ive, Antonio 1877: *Canti popolari istriani*. Roma–Torino–Firenze: Loescher.
- Child, Francis James 1882–1898: *The English and Scottish Popular Ballads*. Boston–New York: Houghton, Mifflin & Co.
- Lichačev, Dmitrij Sergeevič 1962: *Tëkstologija. Na matëriale ruskoj litëraty X.–XVII. vv.* Moskva–Leningrad: Ak.nauk SSSR.
- Lichačev, Dmitrij Sergeevič 1964: *Tëkstologija. Kratkij očerk*. Moskva–Leningrad: Nauka.
- Loria, Lamberto 1910: Del modo di promuovere gli studi di etnografia italiana. *Rassegna contemporanea* 3, č. 7, s. 3–13.
- Loria, Lamberto 1912: Due parole di programma. *Lares* 1, s. 9–24.
- Macciocca, Gabriella 1991: Alessandro D'Ancona. In: Alberto Asor Rosa (ed.): *Letteratura italiana. Gli autori: dizionario bibliografico*. Torino: Einaudi. s. 645.
- Maiello, Giuseppe 2017: Politické sjednocení Itálie a budování národní demoetnoantropologie. *Národopisná revue* 3, s. 207–223.
- Mandalari, Mario 1881: *Canti del popolo reggino*. Napoli: Morano.
- Mandalari, Mario 1883: *Altri canti del popolo reggino*. Napoli: Prete.
- Mantegazza, Paolo 1894: *O láskách lidských. Pokus ethnologie lásky*. Petřík, Karel (překl.). Praha: Kober.
- Manzo, Pasqualina 1999: *Storia e folklore nell'opera museografica di Giuseppe Pitрэ*. Sant'Arpino : Istituto di studi atellani.
- Marcoaldi, Oreste 1855: *Canti popolari inediti umbri, liguri, piceni, piemontesi, latini*. Genova: Tip. del R.I. de' sordo-muti.
- Molinaro del Chiaro, Luigi 1871: *Canti popolari teramesi*. Napoli: Tortora.
- Molinaro del Chiaro, Luigi 1880: *Canti del popolo napoletano*. Napoli: Argenio, 1880.
- Molinaro del Chiaro, Luigi 1882: *Canti del popolo materano* I. Napoli: Raimondi.
- Molinaro del Chiaro, Luigi 1893: Natura ed origine della misteriosa seta della camorra. *Giambattista Basile* 15, Gennaio, s. 13.
- Molinaro del Chiaro, Luigi 1905: Abele de Blasio: Il tatuaggio. *Giambattista Basile* 15, Ottobre, s. 86–87.
- Molinaro del Chiaro, Luigi 1906: Natura ed origine della misteriosa seta della camorra (pokr.). *Giambattista Basile* 15, Settembre, s. 70.
- Mueller, Wilhelm – Wolff, Oskar Ludwig 1829: *Sammlung italienischer Volklieder*. Leipzig: Fleischer.
- Nigra, Costantino 1888. *Canti popolari del Piemonte*. Torino: Loescher.
- Pardi, Carmelo 1871: *Giuseppe Pitрэ e le sue opere. Studio critico*. Palermo: Giornale di Sicilia.
- Pettazzoni, Raffaele 1913: Lamberto Loria. *Il Marzocco* 18, č. 15, s. 1–2.
- Proietti, Domenico 2004: *Ive, Antonio: Dizionario Biografico degli Italiani*. Sv. 62. Roma: Istituto della Enciclopedia Italiana.

- Puccini, Sandra 2005: *L'itala gente dalle molte vite: Lamberto Loria e la Mostra di etnografia italiana del 1911*. Roma: Meltemi Editore.
- Putilov, Boris Nikolaevič a kol. 1966: *Principy tekstologičeskogo izučennija fol'klora*. Moskva: Nauka.
- Raniso, Gianfranca 1988: „Il Giambattista Basile“ e Abele De Blasio: demonologia e antropologia a Napoli nel primo decennio del Novecento. In: Baldi, Alberto – Fedele, Francesco (eds.): *Alle origini dell'antropologia italiana. Giustiniano Nicolucci e il suo tempo*. Napoli: Guida, s. 179–194.
- Reppone de Gnanopoli, Masilio 1684: *La Posillecheata*. Napoli: Roselli.
- Rubieri, Ermolao 1868: *Sulle condizioni agrarie, economiche e sociali della Sicilia, e della Maremma Pisana*. Firenze: Cellini.
- Rubieri, Ermolao 1877: *Storia della poesia popolare italiana*. Firenze: Barbera.
- Serdonati, Francesco 1871: *Proverbi fiorentini*. Padova: Salmin.
- Straparola, Giovanni Francesco 1975: *Libezné noci*. Přeložila Alena Hartmanová. Praha: Melantrich.
- Tigri, Giuseppe 1856: *Canti popolari toscani*. Firenze: Barbera, Bianchi e Co.
- Tomaševskij, Boris Viktorovič 1928: *Pisatel' i kniga. Očerki tekstologii*. Leningrad: Priboj.
- Tommaseo, Niccolò 1841–1842: *Canti popolari toscani, corsi, illirici e greci*. Venezia: Tasso.
- Vašák, Pavel a kol. 1993: *Textologie a ediční praxe*. Praha: Karolinum.
- Vigo, Leonardo 1857: *Canti popolari siciliani*. Catania: Accademia Gioenia.
- Visconti, Pietro Ercole 1830: *Saggio de' canti popolari: della provincia di Marittima e Campagna*. Roma: Ralviucci.
- Visentini, Isaia 1879: *Fiabe mantovane*. Torino–Roma: Loescher.

Summary

On the Development of Italian Folkloristics and Ethnography: From Renaissance Collections of Folk Literature to Positivism

The study offers a description of the difficulty of describing the boundaries between various study disciplines such as ethnology, folklore and ethnography in the context of pre- and post-unitary Italy. In a specific paragraph are presented the oldest collections of fairy tales, collected by Giovanni Francesco Straparola (1480?–1557), Giambattista Basile (1566–1632) and Pompeo Sarnelli (1649–1724) and the first romantic attempts to comment on oral lore. Other paragraphs are devoted to the Italian collectors of folk tales, with a particular attention on Niccolò Tommaseo (1802–1874), Vittorio Imbriani (1840–1886) and Costantino Nigra (1828–1907), and to the theorists of folklore studies Ermolao Rubieri (1818–1879) and Alessandro d'Ancona (1835–1914). The study describes where folklore studies in Italy met with ethnographic studies and where and when they moved away from themselves.

Key words: History of science; ethnography; folkloristics; positivism; hermeneutics; nation; Italy.